

УДК 81'221-055.52:82-3 І.Франко

СІМЕЙНИЙ ДИСКУРС: НЕВЕРБАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЯ БАТЬКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ І. ФРАНКА)

Трумко О.М.

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена аналізу особливостей функціонування невербальних засобів спілкування у сім'ї. З'ясовано, що невербальні засоби комунікації, які використовують батьки, супроводжують, доповнюють або замінюють зміст вербального повідомлення. У мовленні батьків присутні екстралінгвістичні (мовчання, плач, сміх, регіт), просодичні (голос, крик, шепіт) та кінетичні (вираз обличчя, погляд, рухи головою, рухи руками, дотик, обійми, поцілунки, ненормативні жести, пози) засоби невербальної комунікації. Аналіз здійснено на матеріалі творів І. Франка.

Ключові слова: невербальні засоби комунікації, екстралінгвістичні невербальні засоби, просодичні невербальні засоби, кінетичні невербальні засоби, комунікація *батьки* → *діти*, І. Франко.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Останні десятиріччя ХХ століття позначилися зміною наукової парадигми в мовознавстві: на перший план вийшли дослідження комунікативної взаємодії індивідів, зокрема їхнього діалогічного взаєморозуміння у співвідношенні з мовою, середовищем і культурою [14, с. 7]. Невербальна мова як вагома складова процесу комунікації була представлена працях Л. Голощук, І. Горелова, Н. Киселюк, Г. Колшанського, Г. Крейдліна, В. Лабунської, Л. Славової та ін. [4; 5; 8-10; 12; 15]. Невербальні аспекти сімейної комунікації вивчали О. Зверева, Є. Зимич,

Л. Солощук [6; 7; 16], обираючи об'єктом аналізу художні тексти англійської літератури.

Невербальні засоби комунікації – це елементи комунікативного коду, які мають немовну природу і разом із засобами мовного коду забезпечують створення, передавання і сприйняття повідомлень [2, с. 59]. Вони взаємодіють із вербальними засобами комунікації, доповнюючи, заперечуючи чи заміщуючи їх, вказують на істинність повідомлення та посилюють семантичне значення слів [8, с. 12]. Невербальні засоби надають максимальної насиченості змістовій та емоційній інформативності комунікації, змістовій

та емоційній завершеності, забезпечують максимальну стислість та лаконічність форм [9, с. 16].

Таким чином, *невербальна комунікація* – це соціально і біологічно зумовлений спосіб організації засвоєних індивідом невербальних засобів спілкування, перетворених в індивідуальну, конкретно-дійову форму дій та вчинків [12, с. 6]. Адресант, по суті, приписує невербальним компонентам комунікації значення залежно від своїх установок, ситуації спілкування та уявлення про особистість адресата [16, с. 66].

Невербальні засоби поділяють на екстралінгвістичні, просодичні, кінетичні, проксемичні та зовнішній вигляд. До *екстралінгвістичних засобів* невербального спілкування зараховують паузи, зітхання, сміх і плач, кашель; до *просодичних* – темп мовлення, тон, тембр, гучність, манеру мовлення та спосіб артикуляції; до *кінетичних* – жести, міміку, поставу тіла, ходу, контакт очима; до *проксемичних* – вплив території, відстань між мовцями та просторове розміщення співрозмовників; до *зовнішнього вигляду* належать фізіогноміка, тип і виміри тіла, стиль одягу, прикраси, зачіска [2, с. 60].

Мета статті – виявити зміст і значення основних невербальних засобів комунікації, які використовують батьки у процесі спілкування з дітьми. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) визначити особливості реалізації невербальних засобів різних типів у комунікації *батьки* → *діти* та 2) встановити співвідношення екстралінгвістичних, просодичних та кінетичних засобів у мовленні батьків до дітей. Матеріалом для аналізу послужили художні твори І. Франка.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо особливості реалізації невербальних засобів комунікації у мовленні батьків до дітей, що представлені в художніх творах І. Франка.

1. Екстралінгвістичні засоби

Мовчання – це невербальна реакція на попереднє висловлювання співрозмовника, яка спрямована на вираження схвалення/несхвалення, згоди/незгоди, байдужості, докору, страху, ніяковіння, ігнорування або, навпаки, духовної близькості комунікантів [3, с. 5].

У мовленні батьків мовчання є реакцією на запитання дітей та передає: 1) відмову вступити у вербальний контакт («*Олекса не одвічав нічого, но німо усів на камені, звисивши голову*» [18, т. 14, с. 158]); 2) нездатність знайти належні слова для відповіді через надмірну розгубленість та схвильованість («*Рифку щось немов за серце стисло на тоті слова <...> Вона недвижно сиділа на софі, не зводячи з нього очей, але не могла й слова сказати*» [18, т. 15, с. 294], «*Юра дивився на нього витріщеними очима і не знав, що відповісти*» [18, т. 21, с. 435]); 3) згоду виконати запропоновану дітьми дію («*Перекусить, татуню, ви нині проголоділися неабияк. Василь [батько – О. Т.] посягнув по хліб та ковбасу, та якось так незручно, мов не своїми руками. Відрізав різничок і довго держав його у дрижачій руці, все скося поглядаючи на сина*» [18, т. 14, с. 344]).

Плач забезпечує експресивність комунікації та підкреслює розпач батьків: «*Ой, так, так, добре тобі говорити!* – *відповіла мати плачущи.* – *Хіба ж ти не видиш, яка я стара?* <...>»

[18, т. 15, с. 301]. Його характеризує різна інтенсивність вияву, обумовлена ситуацією спілкування та особливостями міжособистісного спілкування у сім'ї. Наприклад, мати виправдовує свої дії/слова перед сином, який звинувачує її: «*– Не можна, синку, швидше. Та й чого квапитись? Адже й так вона досить ще скоро затрує тобі твій вік молодий! І вона почала хлипати, мов дитина*» [18, т. 15, с. 445], «*– А видиш, синку, я тобі то казала, що я нічого путнього не придумую, бо я дурна, синку, дуже дурна, як стовп, як туман вісімнадцятий! <...> Рифка тяжко заридала, сама не знаючи чого*» [18, т. 15, с. 470].

Сміх традиційно служить для передачі позитивних емоцій, які в певний момент відчуває комунікант [19, с. 173-174]. У сімейній комунікації сміх засвідчує прихильність батьків до дітей: «*– А чого ж ти плакав? – питає Михась. Капітан [батько – О. Т.] розсміявся.* – *А того, – відповів, – що, прийшовши додому, я не застав ані тебе, ані отсєї панночки*» [18, т. 19, с. 18] або підсилює позитивну оцінку, яку батьки дають діям/словам дітей: «*– Ой ти-ти-ти! – відповідав, усміхаючись, отець.* – *Все би-с тільки хотів знати! Там дика баба в міху!*» [18, т. 16, с. 435]. Також батьки можуть використовувати сміх і як засіб вираження іронії: «*– Ні до кого навідуватися? – не то жалібно, не то жартівливо скрикнув батько.* – *Невже-таки ні до кого? Ніхто його не дожидає?* <...>» [18, т. 18, с. 20], «*– Га, га, га! – засміявся пан Темницький.* – *Але ж то хитрий пан доктор! Що хитрий, то хитрий!* <...>» [18, т. 18, с. 39].

Виявом сміху є регіт (нестримний, голосний сміх), що актуалізує іронічне ставлення батьків до вчинків/слів дітей: «*Куна зареготався і сказав: – А видиш! Тепер цей будеш знати, що значить гешефтсман!*» [18, т. 16, с. 206].

2. Просодичні засоби

Голос вважається невід'ємною частиною мовленнєвого процесу, що спрямований на досягнення оптимальності усного мовлення у комунікативному, емоційному і прагматичному аспектах [17, с. 38]. Сукупність мелодики, ритму, темпу, інтенсивності, акценту, тембру й інших просодичних елементів мови, окрім структурного оформлення висловлення, виконує функцію декодування [9, с. 39]. Адже голос завжди проявляється у вербальному спілкуванні та дає змогу слухачеві сформулювати уявлення про особистість мовця: в якому емоційному стані він перебуває, який його темперамент, соціальний статус, особистісні якості.

У кооперативних ситуаціях спілкування тон і сила мовлення батьків передають їхні емоції при 1) отриманні нової інформації чи уточненні змісту попереднього висловлення («*– Ну, Мундзю, – сказала вона м'яким ніжним голосом, – розкажи ж мені тепер, де ви до обіду бували, куди пропадали?*» [18, т. 18, с. 360], «*– То прийдеш? – спитала мати радісно*» [18, т. 15, с. 295]); 2) підкресленні важливості сказаного/виконаного ними («*– Але наперед присягни мені, мій сину, що ані того місяця, ані ніякого слова, котре я тобі сказав о его тайних судьбах, не зрадиш нікому <...> Ті слова, проізнєсені поважним і піднесеним голосом, дуже урочисто*» [18, т. 14, с. 56]); 3) визнанні помилковості своїх дій/слів («*– Що*

ж, не перечу, – озвався він *слабим* голосом, – що много зробилося й не такого, як би було треба» [18, т. 18, с. 372]; 4) згоді виконати запропоновані дитям дії («– Та так, так, ходімо спати, – підтопив живо Василь» [18, т. 14, с. 345]) та 5) проханні («– Ні, ні, не йди, не треба, не буду вже, бігме, не буду! – *пролетав* Василь» [18, т. 14, с. 344]).

У конфліктних ситуаціях спілкування тон мовлення підсилює 1) негативне ставлення батьків до дій/слів дітей: «– А ти чого? – *визвірився* на нього батько» [18, т. 16, с. 206], «– І для того відкидаєш набік усі чесні традиції, які ти вивнесла з батьківського дому, і стаєш по стороні цього смердючого болота? – *з гірким докором* мовив батько» [18, т. 22, с. 298]; 2) заперечення (реакція на звинувачення дітей): «– <...> Ну, то в такім разі се брехня, – *спокійно і рішуче* мовив пан» [18, т. 21, с. 248], «– Се не може бути! – сказала вона *міцно*» [18, т. 15, с. 442]; 3) небажання відповідати на запитання дітей чи співпрацювати з ними: «– Сьогодні вечером, – *якось знехотя* мовив пан Пшестшельський, – прибігає до мене Домагальський і говорить <...>» [18, т. 21, с. 236], «– Спасибі тобі за добру волю, – сказав *гнівно* пан Трацький, – але я маю в бозі надію, що твоєї помочі і потребувати не буду <...>» [18, т. 18, с. 194], «– Роби, що знаєш! – *прикро огризнувся* батько. – Сам ти помагав заварити сю кашу, то сам думай, як її з'їсти» [18, т. 21, с. 249]. Є засобом вираження недовіри: «– Ти з ним? – *протяжно і недовіриливо* запитав пан Субота» [18, т. 22, с. 297].

Зміна тону мовлення може засвідчувати зміну комунікативної позиції батьків із конфліктної на кооперативну: «– Ну, що ж там такого? – промовив Герман *ласкавіше*. – Чого-сь прийшов?» [18, т. 14, с. 406].

Характеристика голосу також позначає вік батьків: «А в відповідь йому *старечий, розбитий* голос: – Дитино моя! Бог з тобою! Що ти говориш?» [18, т. 19, с. 296], стан їхнього здоров'я: «– Діти мої! Відні мої діти! – *простогнав* він. – Що то буде з вами! Що... буде... з вами, коли мене не стане?» [18, т. 19, с. 133], психоемоційні особливості, наприклад, стрес: «– Та так. Поганець він, синку, я тобі давно казала, щоб ти з ними не заходився! – Все те говорила Рифка, *мов сонна, мов із яких неясних столітніх споминок*» [18, т. 15, с. 469].

Батьки активно застосовують **крик**, що обумовлено або їхніми емоціями, або ситуацією спілкування. Сильний звук голосу функціонує у мовленні батьків при повідомленні дітям нової інформації («– А я, старий дурень, і дивлюсь, і не бачу нічого! – *скрикнув* він» [18, т. 18, с. 199]) чи запитуванні («– Що там, Михайле, що там? – *крикнув* батько до ями» [18, т. 14, с. 313]). Є засобом вираження здивування: «– Боже мій! Що ти говориш? – *скрикнув* старий пан» [18, т. 21, с. 248], розпачу: «– Що ж я тому винен? – *болісно скрикнув* пан Трацький, немов неделікатна рука грубо доторкнулась до його болючої рани» [18, т. 18, с. 370], попередження: «– Сину, – *крикнув* він, – *утікаймо*, бо смерть наша!» [18, т. 14, с. 53].

Проте, основні функції крику у сімейній комунікації – це підсилення мовних засобів ви-

раження 1) негативною оцінкою дій/слів дітей («– Що? – *скрикнув* батько, хоч відразу надіявся такої відповіді. – Підеш за нього, за хлопа неотесаного, злидаря, що нині не п'є, завтра може розпитися?» [18, т. 22, с. 251]); 2) грубого спонукання («– Мовч, дурню! – *крикнув* розлючений Василь. – Доки я ще живу, не смієш ми під ніс тикати: то так роби, а се так <...>» [18, т. 14, с. 327]); 3) іронії («– Доктор – і не припускав! – *скрикнув* пан Темницький. – Ха, ха, ха! Але ж, пане докторе, припущення – се перший крок до правди! Чи як там ваша наука говорить, га?» [18, т. 18, с. 53]). Застосовують батьки крик для звинувачення дітей у неправомірності вчинків: «– Брешиш, суко! – не міг здержати себе батько, щоб не *скрикнути* брутально. – Ти добре знала, до чого воно йдеться» [18, т. 22, с. 316].

Сила крику може варіюватися: «– Хлопче, чого стоїш, чого не ідеши? Та говори-бо, де ся так дивили? <...> – *крикнув* голосніше на сина Петрій, все на нього дивлячися» [18, т. 14, с. 32], «– Сейчас у яму, хлопці, – *пробирати* пісок! – *крикнув* не своїм голосом» [18, т. 14, с. 310], «– Що? – *верескнула* Лесиха. – Тото засмаркане сміє підлазити до моєї доньки? Таже я йому волосє обсмикаю на його капустяній голові! <...>» [18, т. 14, с. 262].

У процесі комунікації батьки, навпаки, можуть знижувати тон мовлення. **Шепіт** забезпечує певну таємничість спілкування: «Куна прихилився до вуха Лейбуна і шепотом сказав до нього: – Лейбуню!» [18, т. 16, с. 205], «– Говори про себе, доню, а не про Італію, – *шептав* батько» [18, т. 22, с. 315]. Він також може функціонувати ситуаціях, де звичайний тон мовлення є небезпечним: «– Ходім звідси, сину, – *прошептав* Петрій» [18, т. 14, с. 58] тощо.

3. Кінетичні засоби

Вираз обличчя (міміка) є показником емоційного стану, засобом самопрезентації особистості та індикатором міжособистісних стосунків комунікантів. У мовленні батьків до дітей вираз обличчя доповнює подану вербальною інформацією, виступаючи засобом номінації почуттів та емоцій: «– Як же ж се ти сам без них ідеши? Адже ж уже пора обідати, – *промовила* пані Олімпія, котрої *лице роз'яснилося* на вид сина» [18, т. 19, с. 213], «– Але ж, синку, – *скрикнула, блідіючи і дрижачи* з тривоги, Рифка, – що ж ти хочеш робити? Не бійся, ту дома я за тебе стою, ніхто тобі нічого не вдіє!» [18, т. 15, с. 294]. Зауважимо, що на позначення виразу обличчя використано моноmodalьну метафору, що будується на основі схожості ознак або дій під час зорового сприйняття і може представлятися крізь призму світла [11, с. 127].

Міміка може застосовуватися для унаочнення вербальної інформації, що забезпечує економію мовлення: «– То вітер, синку. Видиш, міх набирається вітру, а як його здує, то дую. Ади, й я так дую! І батько *пару разів дмухає в огонь*» [18, т. 21, с. 160].

Зазвичай **погляд** виражає готовність до комунікації, пригнічення волі або впливу на іншого; бажання налагодити контакт і отримати інформацію, необхідність передати певну інформацію, натякнути на неї іншим тощо [1, с. 206]. У комунікації **батьки** → **діти**, функціонуючи у ситуації

спонукання до надання інформації, повідомлення нової інформації чи негативної оцінки, погляд актуалізує здивування («*Се ти? – промовив Герман, окидаючи його очима. – Пішки йшов?*» [18, т. 22, с. 188]), радість («*Нараз вона стрепенулася, живіща іскра заблисла в її оці. – Слухай, синку, що я придумала!*» [18, т. 15, с. 470]), тривоги («*– Мій синочку, – почала вона, – що се з тобою? Що ти зробив? І вона почала обзирати його з виразом безконечного жалю, немов ся вбога одіж була смертельною ранюю на його тілі*» [18, т. 15, с. 293]), недовіру («*– Ну, то що? – закинув нараз Юра, спідлоба позирючи на сина <...> Гадаєш, що мене тепер знов завабиш до себе? <...>*» [18, т. 21, с. 436]) та обурення («*<...> мати, остро позирнувши на Мирона, сказала, намахуючи йому ложкою: – Іди, прибуду, йди! Такий парубок великий, що вже би далі женився, а дурниці говорить?..*» [18, т. 15, с. 69]). Погляд виступає засобом спонукання до відвертості: («*– Ну, що? – питав він, поглядаючи синові прямо в лице*» [18, т. 18, с. 196]) та вияву батьківської любові і ніжності: («*– Се, ти, Грицуню? – промовив Гнат, обертаючи голову і обіймаючи сина поглядом, повним любові й турботи*» [18, т. 21, с. 244]).

Рухи головою забезпечують заперечення: («*Він похитав головою і озвався: – Не розумію тебе, Женю!* <...>» [18, т. 22, с. 298]) або схвалення: («*Мама потакували головою, немов боялися вивісти устами тото страшне слово «забив»*» [18, т. 16, с. 441]). Вони відображають зміну настрою батьків у процесі комунікації з дітьми, наприклад, втрату радості: («*Старий пан понурив голову. – Отсе й є нецясця! Нема на світі такої дурниці, такої безглуздої справи, котра б не знайшла свого запаленого апостола і свого мученика <...>*» [18, т. 21, с. 235]).

Рухи руками (жести) функціонують у мовленні батьків до дітей з метою дистанціювання та створення певного бар'єру між ними: («*Пан Субота весь закаменів і мимовільним рухом руки відсунув її від себе. – Ти... вбила... його? – простогнав він, левде переводячи дух*» [18, т. 22, с. 315]), («*Пан Трацький аж руками замахає, немов відганяє від себе сю думку*» [18, т. 18, с. 374]).

Жести спрямовані на попередження дітей, запобігання здійснення ними вчинків, які можуть мати негативні наслідки: («*Герман перелякався і, кинувшись до сина, затулює йому рот: – Та чи ти здурів та й голосно признаєшся! Хочеш, аби тебе арештували за підпал? От іще дурень!*» [18, т. 22, с. 198]).

Також за допомогою жестів батьки виражають свої емоції, зокрема переживання, страждання, хвилювання: («*– Боже мій! – скрикнула Рифка, заламуючи руки. – Доки ж так будеш жити?*» [18, т. 15, с. 295]).

Дотик забезпечує кооперативність спілкування, створення позитивного емоційного фону, активно функціонує у ситуаціях заспокоєння: («*– Не бійся, синку! – мовила пані Олімпія, беручи його за руку. – Кріпися! Не подавайся!*» [18, т. 19, с. 337]).

Батьки для засвідчення любові та прихильності до дітей використовують **обійми та поцілунки**: («*– <...> Боже, ти жиєш, ти здоров, а я вже мало не вмерла! Синочку мій! Коханий мій, ти*

живий, живий!.. Викрикам не було кінця. Рифка потягла вуглярчука на софу і не випускала з об'нять, поки він сам не вирвався» [18, т. 15, с. 293], («*– Добрий мій! – півголосом сказала пані Олімпія, обіймаючи його голову і цілуючи його в чоло*» [18, т. 19, с. 213]).

Особливістю мовлення батьків є застосування **ненормативних жестів**, які доповнюють вербально виражені невдоволення діями/словами дітей, їх негативну оцінку, авторитарність: («*– Що, ти, вирідку гадючий, ти мені, свому вітцю, смієш розказувати, мене виноватити? <...> Василь в опалі прискочив до нього і з цілого розмаху ударив його кулаком поза уха <...>*» [18, т. 14, с. 333-334]). Така агресивна поведінка може бути реакцією на відповідну поведінку дітей: («*Він одним замахом відопхнув сина від себе так, що той, хитаючись, покотився в кут к стіні. – Що, – крикнув тепер Герман, дрижачи з гніву, – ти відки? Що ти за один? Чи так ся до тата з просьбою приходит? А, ти смієш на мене руку піднімати?*» [18, т. 14, с. 406]).

Під **позами** розуміють «усвідомлені чи неусвідомлені загальні положення тіла, більш статичні, ніж власне жести, а також співвідносні положення різних частин тіла» [13, с. 174]. Вони супроводжують вербальну інформацію для забезпечення таємничості, підкреслення її важливості: («*– Е, се це хто його знає, як буде! – промовила тасмно пані, здвигаючи плечима <...>*» [18, т. 19, с. 217]), («*– Слухай, синку, – мовила вона, нахилившись до нього. – От добре, що я ще вчас пригадала! Зараз, як приїдеш до Львова, пошукай Менделя»* [18, т. 19, с. 339]). Є засобом актуалізації хвилювання, тривоги: («*– Ну-ну! – говорив старий пан, увесь тремтячи, мов осиковий листок*» [18, т. 21, с. 248]).

Положення тіла відображає емоційний стан батьків, що виник внаслідок попереднього висловлювання дітей, їх ставлення до сказаного. Це 1) розпач («*Василь Пієторак стояв мов прибитий, почувши тоті страшні слова*» [18, т. 14, с. 310]), («*Вона стояла бліда-бліда, мов одеревіла, і тільки легко хиталася на ногах, мов готовилась от-от упасти на землю*» [18, т. 18, с. 360]); 2) збудження («*Рифка зірвалася на рівні ноги. Слова Готліба були для неї немов сильним, пробуджуючим ударом*» [18, т. 15, с. 442]), («*– Ну, ну, ну, пан син починає моралізувати батька! – скрикнув Темницький, живо кидаючись на кріслі <...>*» [18, т. 18, с. 52]); 3) байдужість («*– Може, що сталося дома, що ти приїхав? – питав Герман, не ворухачися з фотеля і докінчуючи свою сієсту»* [18, т. 22, с. 188]).

4. Сукупність невербальних засобів

У процесі комунікації батьки можуть одночасно використовувати декілька невербальних засобів: 1) виявляючи батьківську любов та прихильність («*– Дитя моє! Дитя моє! – захлипала пані Трацька, обнімаючи сина і покриваючи лице його слізьми та гарячими поцілунками. – І я могла утратити тебе! Ох, се був би, певно, й послідній день мого життя!*» [18, т. 18, с. 361]); 2) спонукуючи дітей до відвертості («*– Ну, скажи мені, Димцю, – і батько, ставши перед сином, узяв його обома руками за плечі і дивився йому просто в очі, – ти, здається, ще розумний чоловік, з глузду не зсунувся <...>*

Скажи мені по щирості: віриш, щоб се далось зробити?» [18, т. 21, с. 235]); 3) демонструючи владу над дітьми («*Ходи до хати, ти, драбе один! – крикнула Анна і вхопила Митра за руку*» [18, т. 15, с. 103]); 4) негативно оцінюючи дії/слова дітей («*Ет, дурень ти, та й тільки всього! – скрикнув старий і плюнув гнівно <...>*» [18, т. 21, с. 226]).

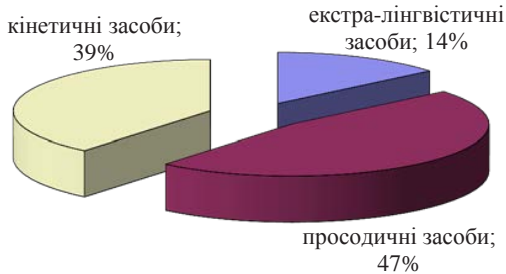

Рис. 1. Співвідношення невербальних засобів у комунікації батьки → діти

Поєднання декількох видів невербальних засобів забезпечує опис емоційного стану батьків, зокрема:

– здивування («*Батько аж уста розчинив і очі витріщив, бо ні про яку наречену свого сина нічого ніяк не чув*» [18, т. 18, с. 38]);

– збудження («*Що, що, що ти говориш? – скрикнула мати, блідніючи і зриваючись з місця*» [18, т. 18, с. 360]);

– розпачу («*Юра поблід, як трун, схопився з призьби, затремтів усім тілом і знов сів на своє місце. Він не міг стояти на ногах, у його грудях щось клубилося й душило його в горлі. – Що ти кажеш? – провів він ледве чутно*» [18, т. 21, с. 436], «*Рифка тремтіла всім тілом від тих грізних слів, котрих значіння вона лиш через половину розуміла, і, мов причарована, не зводила очей з його лиця. – Та добре, синку, добре, але чого ж ти від мене хочеш? Вона стояла німа, без тям, важко дишучи, безвладна, немов розбита. Тільки по хвилі озирнулася*» [18, т. 15, с. 469]);

– тривоги («*Батько поблід, потім помалу взяв її руку, притулює до своїх уст і сказав лагідно: – Твоя правда. Що ж було далі?*» [18, т. 22, с. 317]) тощо.

Аналіз невербальних засобів дозволяє виявити їх **співвідношення** (рис. 1).

Висновки. Батьки у спілкуванні з дітьми використовують такі типи невербальних засобів: екстралінгвістичні (мовчання, плач, сміх, регіт), просодичні (голос, крик, шепіт) та кінетичні (вираз обличчя, погляд, рухи головою, рухи руками, дотик, обійми, поцілунки, ненормативні жести, пози). Невербальна комунікація забезпечує вираження відмови/згоди, отримання/уточнення нової інформації, підкреслення важливості/таємничості сказаного/виконаного, визнання помилковості своїх дій/слів, заспокоєння, попередження, позитивної/негативної оцінки, іронії, спонукання до виконання певних дій/надання нової інформації/відвертості, грубого спонукання, невдоволення діями/словами дітей, демонстрування влади над ними, унаочнення інформації. Є засобом вираження емоційного стану батьків: байдужості, здивування, любові, недовіри, ніжності, обурення, переживання, прихильності, радості, розпачу, страждання, тривоги і хвилювання.

Найчастіше батьки використовують просодичні засоби, змінюючи тон голосу залежно від ситуації спілкування. Серед екстралінгвістичних засобів помітне місце займає сміх, а серед кінетичних – вираз обличчя та пози. Рідше батьки використовують мовчання, міміку, рухи головою, жести, обійми та поцілунки. Найменш частотними є плач і ненормативні жести.

Отже, невербальні засоби комунікації відіграють важливу роль у мовленні батьків до дітей, супроводжуючи, доповнюючи або замінюючи вербальну комунікацію.

Перспектива досліджень полягає у вивченні особливостей невербальної поведінки дітей у спілкуванні з батьками на матеріалі творів І. Франка.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики: підручник / Ф. С. Бацевич. – Київ: Академія, 2011. – 304 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – Київ, 2004. – 344 с.
3. Войцехівська Н. К. Мовчання як комунікативно значущий знак у конфліктному діалогічному дискурсі / Н. К. Войцехівська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. «Філологія». – 2014. – Вип. 8(2). – С. 4-7.
4. Голощук С. Л. Реалізація невербальних засобів спілкування у спонукальному дискурсі / С. Л. Голощук // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2007. – № 1. – С. 19-23.
5. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / И. Н. Горелов. – Москва: Наука, 1980. – 104 с.
6. Зверева О. Г. Вербальні та невербальні прояви домінуючого статусу старшого сиблінгу / О. Г. Зверева // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія». – Суми: СумДУ, 2008. – № 1. – С. 25-29.
7. Зимич Е. В. Структурно-семантичні і прагматичні особливості маритального діалогічного дискурсу: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Е. В. Зимич; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – 20 с.
8. Киселюк Н. П. Невербальні компоненти комунікації / Н. П. Киселюк // Науковий вісник Волинського державного університету. Сер. «Філологічні науки». – Луцьк: Вежа. – Вип. 6. – 2006. – С. 15-18.
9. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г. В. Колшанский. – Москва: Высшая школа, 1974. – 83 с.
10. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика в её соотношении с вербальной: автореф. дис. докт. філол. наук: 10.12.19 / Г. Е. Крейдлин; Рос. гос. гуманитарный ун-т. – Москва, 2000. – 68 с.
11. Кузнецова Д. Ю. Семантичний діапазон світлопозначень. Семантичний діапазон світлопозначень в англійських номінаціях мімічних експресій / Д. Ю. Кузнецова // Studia linguistica. – 2012. – Вип. 6(1). – С. 126-131.
12. Лабунская В. А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / В. А. Лабунская. – Ростов: Изд-во Ростовск. ун-та, 1986. – 136 с.
13. Самойлович Л. В. Відображення кінетичних засобів невербального спілкування в українських фразеологізмах / Л. В. Самойлович // Культура народів причерномор'я. – Симферополь, 2003. – № 37. – С. 172-175.

14. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие / Е. А. Селиванова. – Киев: Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
15. Славова Л. Л. Комунікативні невдачі в англомовному спілкуванні: паралінгвістичний аспект / Л. Л. Славова // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Сер. «Філологія». – 2000. – Т. 3, № 1. – С. 144-148.
16. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі: [монографія] / Л. В. Солощук. – Харків: Константа, 2006. – 300 с.
17. Трусов В. П. Выражение эмоций на лице (по материалам работ П. Экмана) / В. П. Трусов // Вопросы психологии. – 1982. – № 5. – С. 144-147.
18. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – Київ: Наук. думка, 1976-1986. – Т. 14-22.
19. Wierzbicka A. Emotions across languages and cultures: diversity and universals / A. Wierzbicka. – Cambridge, 1999. – P. 173-174.

Трумко О.М.

Международный институт образования, культуры и связей с диаспорой
Национального университета «Львовская политехника»

**СЕМЕЙНЫЙ ДИСКУРС: НЕВЕРБАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ
РЕЧИ РОДИТЕЛЕЙ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И. ФРАНКО)**

Аннотация

Статья посвящена анализу особенностей функционирования невербальных средств общения в семье. Выяснено, что невербальные средства коммуникации, которые используют родители, сопровождают, дополняют или заменяют содержание вербального сообщения. В речи родителей присутствуют экстралингвистические (молчание, плач, смех, хохот), просодични (голос, крик, шепот) и кинетические (выражение лица, взгляд, движения головой, движения руками, прикосновение, объятия, поцелуи, ненормативные жесты, позы) средства невербальной коммуникации. Анализ осуществлен на материале произведений И. Франко.

Ключевые слова: невербальные средства коммуникации, экстралингвистические невербальные средства, просодични невербальные средства, кинетические невербальные средства, коммуникация *родители* → *дети*, И. Франко.

Trumko O.M.

International Institute of Education, Culture and Relations with the Diaspora
National University «Lviv Polytechnic»

**FAMILY DISCOURSE: NON-VERBAL CHARACTERISTICS OF PARENT'S SPEECH
(BASED ON MATERIAL OF COMPOSITIONS OF I. FRANKO)**

Summary

The article is devoted to the analysis of peculiarities of non-verbal means of communication in the family. It is discovered, that non-verbal means of communication used by parents, accompany, complement or replace the contents of a verbal message. In the speech of the parents there are extra-linguistic (silence, crying, laughter), prosodic (voice, cry, whisper) and kinetic (face expression, look, head movements, hand movements, touch, embrace, kisses, non-normative gestures, poses) non-verbal means of communication. The analysis is based on the material of Ivan Franko's compositions.

Keywords: non-verbal means of communication, extralinguistic non-verbal means, prosodic non-verbal means, kinetic non-verbal means, communication *parents* → *children*, I. Franko.